

Линник Ю.М. – асистент кафедри
прикладної лінгвістики
Волинського національного
університету імені Лесі Українки
e-mail: yu.lynnik@gmail.com
телефон: (066) 88 93 021

УДК 374.71

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті здійснюється огляд та критичний аналіз основних сучасних підходів до післядипломної освіти України. Здійснивши ґрунтовний аналіз низки концепцій післядипломної педагогічної освіти, автор пропонує власне визначення терміну “післядипломна педагогічна освіта”.

Ключові слова: освіта дорослих, безперервна освіта, післядипломна освіта, концепції післядипломної освіти, дистанційне навчання

В статье осуществляется обзор и критический анализ основных современных подходов к последипломному образованию Украины. Сделав фундаментальный анализ ряда концепций последипломного педагогического образования, автор предлагает собственное значение термина “последипломное педагогическое образование”.

Ключевые слова: образование взрослых, непрерывное образование, последипломное образование, концепции последипломного образования, дистанционное обучение.

In the article a review and walkthrough of the basic modern going is carried out near Postgraduate education of Ukraine. The prospect of development of new model is examined, in basis of which must lie the controlled from distance learning which will give possibility to provide integration co-operation of base-additional and professionally-qualifying conceptions of Postgraduate education.

Keywords: education of adults, continuous education, postgraduate education, conceptions of postgraduate education, distance learning.

Постановка проблеми. Визначені нами тенденції організації та розвитку післядипломної педагогічної освіти в Україні та за кордоном [9] дозволили констатувати багатомірність напрямів її розвитку у контексті сучасних реалій та суспільних запитів. Щодо вітчизняної системи післядипломної освіти, то досить довгий час її основними пріоритетами було не покращення форм, підходів та особливостей організації, а спрямування на знищення національної ідентичності, виховання масової людини, формування слухняності, що набувала статусу базової професійної якості.

У зв'язку із цим, виникла необхідність визначити чи сформувалась за двадцять років існування нашої держави власна національна система методів, провідних ідей, підходів та поглядів на процес розвитку післядипломної освіти України. Чи існує уніфікована система розвитку післядипломної освіти в Україні?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що серед праць учених, які займалися питаннями освіти, проблемі післядипломної освіти педагогічних кадрів присвячені роботи В. Ю. Арешонкова, В. В. Вітюк, А. М. Зубка, О. Г. Козлової, А. І. Кузьмінського, О. В. Нікулочкіної, В. В. Олійника, Н. П. Протасової, В. М. Руссола, Н. В. Устинової, Т. М. Хлебнікової, А. П. Чернишова, В. А. Юрісова та інших. Саме у них було сформовано кілька базових концепцій чи концептуальних підходів до післядипломної освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ускладнює процес обґрунтування вихідних принципових положень системи післядипломної освіти і досить невелика кількість спеціальних фундаментальних досліджень, присвячених не історії, а теоретико-методичним засадам її організації. Відсутність базового закону про післядипломну освіту та відповідних підзаконних актів (типових положень та інструкцій), привело до обмеженості та не достатній розробленості сучасних концепцій. Підкреслимо, що це у свою чергу гальмує розвиток неперервної освіти, яка визначається пріоритетним напрямом реформування освітньої галузі України.

Формулювання цілей статті. Означене обумовило *актуальність* нашого дослідження та визначило його ціль: здійснити аналіз основних концептуальних підходів до післядипломної освіти України.

Враховуючи, що в теорії та практиці післядипломної освіти за останні десятиліття усе ж було накопичено певний досвід ми передбачали вирішення таких завдань: здійснити аналіз основних концепцій післядипломної педагогічної освіти; на базі існуючих підходів, спираючись на ґрунтовний

аналіз найпоширеніших концепцій, враховуючи інноваційні освітні методи та засоби, запропонувати власне визначення терміну “*післядипломна педагогічна освіта*”; визначити подальші напрямки розвитку післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія розвитку концепцій про освіту дорослих є відносно недавньою. Ще на початку ХХ століття панувала думка про неспроможність і навіть неможливість подібної освіти. Обґрунтування цієї гіпотези базувалось на аргументуванні того, що людина, яка досягла певного віку (20 – 25 років), не може навчатися. Вважалось, що лише в дитячому та ранньому юнацькому віці навчання є можливим та найбільш ефективним. Згідно цього твердження, найсприятливішими для здійснення навчальної діяльності являлись дитячі та юнацькі роки [1, с. 12]. З цього приводу, американський психолог В. Джеймс стверджував, що доросла людина, яка із будь-яких причини не змогла досягти бажаного освітнього рівня до 25 років позбавлялась такої можливості назавжди. У зв’язку із цим, концепція освіти дорослих («adult education») була визнана на міжнародному рівні та сформована як самостійний науковий напрям лише у 70-х роках ХХ століття [11].

Аналогічно іншим країнам система післядипломної педагогічної освіти України виникла та розвивалась у контексті неперервної освіти дорослих. Як свідчить аналіз історії школи народів СРСР, у складі якого на той час перебувала й наша держава, упродовж 60-80-х років ХХ століття була повністю сформована струнка та розгалужена система післядипломної освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки вчителів усіх спеціальностей. Варто зазначити, що, не зважаючи на усі позитивні зрушення, у системі післядипломної освіти у період з 1970 по 1991 р.р. ніяких функціональних та якісних змін не відбулося. Значно більше уваги було надано ідейній та політичній перекваліфікації педагогів, аніж реальними крокам у напрямку розвитку педагогічної майстерності вчителів. Це, у свою чергу, хоча й висувало “особливі” вимоги до педагогічних

працівників, але не потребувало радикальних змін форм, підходів та особливостей організації післядипломної освіти вчителів.

У 1992 році, після розпаду радянського союзу, Україна отримала у спадок потужну систему неперервної освіти, яка безперечно потребувала змін. Зазначимо, що протягом 20 років існування України, система освіти неодноразово привертала до себе увагу державної влади на законодавчому рівні. Підтвердженням до вищесказаного є прийняття таких нормативно-правових актів як Закони України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Державна національна програма „Освіта (Україна XXI ст.)”, „Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні”, „Типове положення про атестацію педагогічних працівників України”, наказ „Про затвердження Плану дій щодо реформування системи педагогічної та післядипломної освіти педагогічних працівників на 2009-2012 роки”. Поряд із цим, більшість прийнятих законодавчих актів мають часто декларативний характер, визначають напрямки змін і реформ, але не окреслюють конкретних шляхів їх реалізації, є лише дотичними до системи післядипломної освіти. Однак, гуманізація процесу навчання в післядипломній освітянській галузі зумовлює необхідність не лише розширення нормативно-правового забезпечення, а перш за все його якісне удосконалення.

Як підкреслюють В. В. Олійник та Л. І. Тарусова [10], процес формування системи нормативно-правового регулювання післядипломної освіти є найменш результативним, незавершеним через відсутність базового закону про післядипломну освіту та відповідних підзаконних актів – типових положень та інструкцій. Останні повинні врахувати усю специфіку як навчання дорослих людей, які вже мають професійну освіту, так і потреби постійно змінюваного професійного середовища (виробництва, досягнень науки й практики), а також містили окремі статті та пункти, щоб в узагальненому вигляді окреслити сутність ПО. Водночас у Законі України „Про вищу освіту” (ст. 10) ми знаходимо лише визначення післядипломної освіти як „спеціалізованого вдосконалення освіти та професійної підготовки

особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду» [3]. Аналогічне тлумачення наведено у ст. 47 Закону України «Про освіту» [4]. Більш конкретних засад не прописано.

Зазначимо, що концепція (від лат. *conceptio* – сукупність, система) – це „система поглядів на те чи інше явище, процес, спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій; провідна ідея певної теорії„ [2, с. 177]. У контексті ППО доцільніше говорити саме про концептуальні підходи, як більш вужче поняття, ніж концепція. У цьому контексті особливої уваги заслуговує сформульований на початку 90-х років ХХ-го століття *комплексний концептуальний підхід* до післядипломної освіти, який обґрунтували А. П. Чернишов та В. А. Юрісов. Зокрема, у праці „Концептуально-методологічні основи післядипломної освіти” вчені пропонують розглядати неперервну освіту як двофазний процес, який складається з процесу формування (становлення) особистості фахівця, що відбувається в межах його первинної вузівської підготовки, і процесу різностороннього розвитку особистості, здійснюваного у сфері ПО [12, с.19]. Вузівська підготовка при такій інтерпретації виглядає як формування професійної культури фахівця, а післядипломна – як процес збагачення його професійної та загальної культури. Ми поділяємо дану систему поглядів, адже при такому баченні післядипломна освіта набуває власної якісної визначеності, а не обмежується лише професійним удосконаленням; тісно пов'язана з удосконаленням особистості та органічно вписується в загальну структуру неперервної освіти, що важливо для нашого дослідження.

На нашу думку, заслуговує уваги також *андрагогічний підхід* до становлення та розвитку ПОПК, який яскраво відображений у працях Н. Г. Протасової. Так, автор стверджує, що уявлення про післядипломну освіту виникли й розвивались у контексті уявлень про освіту дорослих. Взявши за основу дане твердження, науковець у ретроспективному плані

здійснює огляд становлення та розвитку ПО як специфічної складової частини освіти дорослих, зазначаючи, що тільки починаючи із 70-х років ХХ століття освіта дорослих, а разом із тим і післядипломна освіта, розглядалися вже як органічна складова єдиної системи неперервної освіти. Дослідниця однією з перших піднімає питання про новий підхід до навчання дорослих, зокрема, педагогів, з одного боку, про інтенсифікацію системи ПО, а з іншого – про її гуманізацію. Останнє, у свою чергу, вимагає врахування індивідуальної траєкторії засвоєння нових знань кожним слухачем курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, а також орієнтацію на неповторний досвід кожного зі слухачів, їх потребу не лише у певному змісті та об'ємі нових знань, а й в оволодінні новими навичками, особистісно-професійному самовдосконаленні.

Аналізуючи роботи Н. Г. Протасової, можна констатувати, що автор загалом погоджується з точкою зору А. П. Чернишова та В. А. Юрісова, проте вважає, що комплексний концептуальний підхід до ПО потребує більш детальної розробки та фундаментального обґрунтування. У зв'язку із цим, Н. Г. Протасова тлумачить післядипломну освіту як „систему навчання та розвитку фахівців з вищою освітою щодо: приведення їх професійного рівня кваліфікації у відповідність до світових стандартів, вимог часу, індивідуально-особистісних і виробничих потреб; удосконалення їх наукового та загальнокультурного (загальноосвітнього) рівня; стимулювання та розвитку творчого і духовного потенціалу особистості, яке відбувається у спеціалізованих державних, приватних навчальних закладах та засобами самоосвіти і керується державними стандартами до фаху певних рівнів кваліфікації відповідно до вимог суспільно-економічного та науково-технічного прогресу” [8, с.12]. Крім того, дослідниця відзначає, що „реформування та розбудову національної системи освіти найчастіше сьогодні спрямовують на її гуманізацію”. У зв'язку із цим, „... гуманізацію післядипломної освіти педагогів можна розглядати як процес, що спрямований на вдоволення освітніх потреб та інтересів фахівця, різнобічний

та гармонійний розвиток його особистості, та створення необхідних для цього умов” [8, с. 3,5]. Означені положення свідчать і про гуманістичну спрямованість поглядів вченої.

Ідеї важливості гуманістичної переорієнтація ПО простежує також В. В. Олійник. При цьому дослідник підкреслює, що це ставить перед педагогом завдання щодо власного морально-культурного зростання, готовності педагога саме на особистісному рівні до вирішення складних проблем навчання та виховання. У зв'язку із цим, післядипломна освіта постає не лише як система узагальнення отриманих педагогічними працівниками фахових знань, умінь, навичок, перетворення їх у систему фахової компетентності кожної людини, а й середовищем надання допомоги у подальшому особистісному розвитку, що є забезпеченням актуальності професійних знань. Враховуючи означене, Л. І. Даниленко та В. В. Олійник післядипломну освіту визначають як „цілеспрямовану, спеціально організовану й керовану система перманентного формування в особистостей соціального досвіду як об'єктивної потреби для розвитку суспільства відповідно до соціальних потреб людини” [7, с. 9].

Серед філософських учень, які надають можливість успішніше вирішувати проблеми сучасної освіти, виокремлюється концепція нестабільності (синергетика), що займається вивченням нового типу об'єктів – нелінійних систем, які самоорганізуються та розвиваються. Вивчення *синергетичного концептуального підходу* до розвитку сучасної освіти загалом і, зокрема системи післядипломної освіти, у своїй монографії здійснює А. М. Зубко [5]. Аналізуючи базові аспекти даного підходу автор приходить до цікавого висновку: складні процеси самоорганізації відкритих систем можливо досліджувати на спрощених моделях. У зв'язку із цим, він робить припущення про можливість у системі ППО „не тільки змоделювати складний процес самоорганізації процесу навчання педагогічних кадрів, ... а й визначити шляхи оптимізації управління даною системою на основі загальних законів самостворення відкритих систем” [5, с. 15].

Про доцільність *гуманістичного та інтегративного підходів* у ППО говорить А. І. Кузьмінський. „Дидактична інтегрологія, – зазначає він, – набуває у професійній, зокрема, післядипломній освіті поширення і розвитку, як необхідність при стислості часу, психологічних та фізіологічних особливостях навчання дорослих” [6, с. 80]. Післядипломна освіта розглядається ним, як багатофункціональна, відкрита, самостійна, своєрідна фаза двофазового процесу неперервної педагогічної освіти, яка має свої функції, зміст, форми та методи, функціонує шляхом реалізації складних організаційних та змістово-процесуальних зв’язків; виникнення й посилення одних із них вимагає послаблення та зникнення інших, видозмінення ще інших [6].

Особливої актуальності на сучасному етапі розвитку післядипломної педагогічної освіти набуває *компетентнісний підхід*. О. І. Когут, Ю. М. Лебеденко, І. І. Якухно з цього приводу зазначають, що сьогодні важливо бути не лише кваліфікованим фахівцем, а й, передусім, компетентним. Компетентний фахівець відрізняється від кваліфікованого тим, що він не лише володіє певними знаннями, уміннями та навичками, що необхідні для якісного та ефективного здійснення професійної діяльності, а й реалізує їх у своїй роботі, саморозвивається та виходить за межі своєї дисципліни, вважає свою професію великою цінністю. Таким чином, для успішної самореалізації педагога у професійному соціумі післядипломна освіта XXI ст. має бути орієнтована на набуття педагогом необхідних компетенцій (знань, умінь, навичок, ставлень, цінностей, мотиваційної сфери) по мірі виникнення потреби в них.

Висновки:

1. Враховуючи вказані вище узагальнення під *післядипломною освітою* ми будемо розуміти цілісну, багатофункціональну, відкриту і динамічну систему, що має на меті поглиблення, розширення й оновлення професійно-значущих знань, умінь, навичок, компетентностей і особистісних якостей (і/або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-

кваліфікаційного рівня та практичного досвіду) фахівця педагогічного профілю, а також покликана забезпечити вдосконалення педагогічної освіти та професійно-педагогічної підготовки працюючих педагогів відповідно до суспільних потреб і тенденцій розвитку неперервної педагогічної освіти.

2. У контексті сказаного вище, особливої уваги заслуговує спільна для усіх підходів риса – створення у системі ППО умов для самоосвіти та розвитку професійної компетентності педагога. Враховуючи означене можна припустити, що при навчанні не майбутніх фахівців, а реально функціонуючих, особливого значення набуває не забезпечення їхньої готовності (знання, уміння, навички) до професійно-педагогічної діяльності, а забезпечення випереджуючого процесу розвитку та удосконалення професійної майстерності педагогічних кадрів. Так, доцільно визначати метою післядипломної педагогічної освіти сприяння постійному професійному удосконаленню фахівця, розвитку його *професійної компетентності* – (курсив наш – Ю. Л.). Водночас аналіз змісту структури, напрямів функціонування системи післядипломної педагогічної освіти та її основного структурного елемента – системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів – дозволяє констатувати, що вони не забезпечують достатніх можливостей для розвитку вказаного вище особистісного утворення. Це зумовлено, значною мірою формалізацією системи ППО, часто стереотипними підходами до організації різних її форм, що, безперечно, не відповідає сучасним тенденціям розвитку інформаційного суспільства. У такій ситуації процес розвитку професійної компетентності вчителів у системі ППО повинен ставати більш мобільним, динамічним, а тому повинні змінюватися і підходи до організації цієї системи. Таким чином, варто підкреслити особливу актуальність та нагальну необхідність переходу від кваліфікаційної до компетентнісної моделі організації післядипломної педагогічної освіти. А це у свою чергу вимагає від нас більш детального вивчення поняття компетентності загалом та професійної компетентності вчителів природничих спеціальностей зокрема.

Література:

1. Ананьев Б.Г. Некоторые проблемы психологии взрослых. / Б.Г. Ананьев – М.: Знание. – 1971. – 227с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь. – 1997. – 375с. – (Довідкове видання).
3. Закон України Про вищу освіту від 17.01.2002 № 2984-III, остання редакція від 10.02.2010 на підставі 1798-17. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.
4. Закон України Про освіту від 01.01.1991 № 1060-XII, остання редакція від 01.01.2006 на підставі 3235-15. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed20060222>.
5. Зубко А.М. Організація навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів [Монографія] / А.М. Зубко. – Херсон : Айлант. – 2006. – 124с.
6. Кузьмінський А.І. Післядипломна педагогічна освіта: теорія і практика / А.І. Кузьмінський. – Черкаси : Видавничий відділ ЧДУ. – 2002. – 290с.
7. Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку [Наук.-метод. Посібник] / За заг. ред. В.В. Олійника, Л.І. Даниленко. – К.: Міленіум. – 2005. – 230с.
8. Протасова Н.Г. Гуманізація післядипломної освіти педагогів. – К. : 1998. – 151с.
9. Семенов О.С., Линник Ю.М. Особливості організації та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти в Україні та закордоном / О.С. Семенов, Ю.М. Линник // Педагогічний пошук: науковий журнал. – Луцьк : Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти. – 2012. С. 25-30.
10. Тарусова Л.І. Нормативно-правове регулювання післядипломної освіти в умовах соціально-економічного становлення України / Л.І. Тарусова, В.В. Олійник // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. –С. 9-15.

11. Фольварочний І.В. Гуманістичні тенденції євроінтеграційного розвитку освіти дорослих на сучасному етапі. Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Випуск №2 [2009] [Електронний ресурс] / І.В. Фольварочний – Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science
12. Чернышев А.П., Юрисов В.А. . Концептуально-методологические основы последипломного образования. / А.П. Чернышев, В.А. Юрисов [Последипломное образование: потребности, проблемы, тенденции: Сб. науч. Тр.]. – М.:НИИВО, 1992. – 211с. – С. 5 – 22.